

University of Groningen

De sacra corona regni Hungariae

Teszelszky, Roger Cornelis Emil

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, R. C. E. (2006). *De sacra corona regni Hungariae: De kroon van Hongarije en de ontwikkeling van vroegmoderne nationale identiteit (1572-1665)*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Hoofdstuk 2. Nationale identiteit, natie en de idee van de kroon

2.1 Nationalisme, natie en nationale identiteit

Nationalisme, nationale identiteit en natie zijn zelfs in een wetenschappelijke studie omstreden begrippen, omdat zij niet alleen abstracte academische termen zijn, maar ook een actuele politieke lading hebben. De betekenis van deze termen in de hedendaagse media en het politieke spraakgebruik is meestal negatief en wordt regelmatig geassocieerd met ideologisch extremisme en politiek geweld. Dit geldt vooral wanneer deze begrippen in verband worden gebracht met de politieke situatie in Midden- en Oost-Europa in heden en verleden.¹ Ook in het onderzoek naar nationalisme en natiedenken worden de politieke en de academische betekenis van het gehanteerde begrippenapparaat vaak door elkaar gehaald. Deze verknoping van politiek en wetenschap is uitgemond in een kluwen van concepten en een jarenlange academische strijd om een juiste definitie van nationalisme, zonder dat consensus is bereikt over een adequate omschrijving van dit politieke fenomeen.

In deze studie zal op de volgende manier worden geprobeerd om tot een werkbare definitie van de natie en nationale identiteit in de vroegmoderne periode te komen. Eerst zal aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van de betekenis van deze termen en het ontstaan van de ideologie van het nationalisme in Europa. Daarna zullen de verschillende theorieën over vorming van nationale identiteit aan bod komen. Het is hierbij niet de bedoeling een uitputtend overzicht te geven van het natieonderzoek van de afgelopen vijftig jaar, maar om tot een bruikbare definitie te komen van het begrip 'natie', waarmee de vorming van een nationale identiteit in het Hongaarse rijk in relatie tot de ontwikkeling van de kroonbetekenis in de vroegmoderne periode kan worden bestudeerd. Vervolgens zal worden uiteengezet op grond van welke theorie de ontwikkeling van de kroonbetekenis en het ontstaan van een nationale identiteit in het Hongaarse koninkrijk gedurende de vroegmoderne periode zullen worden geanalyseerd.

In het kort kan de volgende ontwikkelingsgeschiedenis van het nationalistische gedachtegoed en het nationalismeonderzoek worden geschetst. Het nationalisme is de ideologie van de natie, die voor het eerst in de praktijk werd gebracht tijdens de Franse Revolutie en die zich verder ontwikkelde in de negentiende eeuw.² De fundamenteën van deze ideologie liggen in de periode van de Verlichting en de Duitse Romantiek. De notie van Immanuel Kant (1724-1804) van de zelfbepaling van het individu op grond van de eigen vrije wil als het hoogste goed kan als één van de bouwstenen worden beschouwd.³ Vervolgens werkte Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) deze notie van Kant uit tot een 'organisch staatsidee', waarin de wil van het individu en de staat samenvielen. Johann Gottfried Herder (1744-1803) voegde hieraan de gedachte toe dat

---

¹ Zie onder meer Stan Verschuuren, André Gerrits, Marc Jansen en H.J.A. Hofland, *Nationalisme in Europa en de Sovjet-Unie. Emancipatie of onderdrukking in een nieuw gewaad* (Amsterdam, 1991) 76-100

² Een goed recent overzicht van de ontwikkeling van het nationalisme is geschreven door een Turkse politicoloog: Umit Özkırmlı, *Theories of Nationalism* (Londen, 2000). Een uitstekende oudere studie is: Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus. Ursprung und Geschichte bis zur Französischen Revolution* (Günther Nast-Kolb vert.) (Heidelberg, 1950)

³ Umit Özkırmlı, *Theories of Nationalism* 16, Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus* 267

samenlevingen fundamenteel van elkaar verschillen door onder meer de taal, en dat door de bestudering van de geschiedenis de ‘essentie van een samenleving’ kon worden begrepen. Uit deze denkbeelden ontstond de politieke idee dat nationale gemeenschappen uniek zijn en dat op grond van deze uniciteit de leden de toekomst van deze gemeenschap moeten kunnen bepalen.⁴ Tijdens de Franse Revolutie werd de politieke idee van de natie voor het eerst geformuleerd als: ‘een gedeeld, gemeenschappelijk en gelijk burgerschap en de eenheid van het gehele volk’.⁵ Hierna werd in de negentiende eeuw de idee van de natie een belangrijke wijze van legitimatie van de politieke macht.⁶

Net als andere ideologieën inspireerde het nationalisme tot wetenschappelijk activisme, waarbij politiek en wetenschap hand in hand gingen. De sporen van dit activisme zijn herkenbaar in de verschillende stromingen van het nationalisme-onderzoek.⁷ Vanaf het begin van de negentiende eeuw probeerden aanhangers van het nationalisme de aannames van hun ideologie op een wetenschappelijke manier te onderbouwen en argumenten uit het verleden aan te dragen die de politieke aanspraken van hun natie konden ondersteunen. Ook in Hongarije vond dit proces plaats, zoals dat in het vorige hoofdstuk werd uiteengezet aan de hand van de denkbeelden van Ákos. De nationalisme-onderzoekers die worden aangeduid als ‘primordialisten’, delen de overtuiging met de nationalist dat nationale identiteit een natuurlijk gegeven is en voortkomt uit de fundamentele ongelijkheid van mensen. De mensheid is vanaf haar ontstaan in naties verdeeld en nationalisme bestaat daarom al zolang als de menselijke samenleving, aldus de primordialisten.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw kwam de modernistische visie op als tegenbeweging tegen het primordialisme.⁸ Deze stroming was een reactie op de uitwassen van de nationalistische ideologie in de eerste helft van de twintigste eeuw en is op dit moment de dominante richting binnen het nationalisme-onderzoek.⁹ De modernisten richten hun pijlen op de primordialisten, die al dan niet stilzwijgend de uitgangspunten van de nationalistische ideologie accepteren en zo een wetenschappelijke legitimatie verschaffen aan de nationalist. De modernistische stroming is zeer divers, maar de aanhangers delen de opvatting dat zowel de natie als het nationalisme een modern fenomeen is. Zij beweren dat deze ideologie ontstond ten tijde van de Franse Revolutie en het product was van moderne processen als kapitalisme, industrialisering, verstedelijking, verwereldlijking en de opkomst van de bureaucratische staat. Het resultaat van deze maatschappelijke veranderingen was volgens hen de ideologie van de natie. Modernisten beweren daarom dat het

---

⁴ Umit Özkırımlı, *Theories of Nationalism* 19, Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus* 35

⁵ Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus* 21-23, 403-405,

⁶ T. Baycroft, *Nationalism in Europe 1789-1945* (Cambridge, 1998) 3

⁷ Voor een overzicht zie: Anthony D. Smith, “Nationalism. A Trend Report and Bibliography”, in: *Current Sociology* (Den Haag en Parijs, 1973) 3-187 en: Tom de Meester, “De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit”, in: *Belgisch tijdschrift voor de nieuwste geschiedenis* XXVII (Gent, 1997), Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (New York, 1999), 473-537

⁸ Umit Özkırımlı, *Theories of Nationalism* 85

⁹ De belangrijkste modernisten zijn: Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Karl Deutsch en Charles Tilly. Zie: Tom de Meester, “De exclusieve natiestaat” 474-475

nationalisme er voor de natie was.¹⁰ In de periode voor de moderne tijd zijn er in hun ogen hoogstens factoren aan te wijzen die in een later stadium hebben geleid tot de opkomst van het natie-denken, waaronder politieke en sociaal-culturele voorwaarden.¹¹

De meest invloedrijke auteur van deze stroming die de natie als een politiek en sociaal-cultureel fenomeen beschouwt, is Eric Hobsbawm. Volgens hem is politieke verandering de belangrijkste katalysator van het ontstaan van het natie-denken. Na een transformatie wordt een nationale ideologie gebruikt om de nieuwe politieke toestand te legitimeren, doordat de natie-idee, op grond van een suggestie van continuïteit, een fictieve band smeedt tussen het heden en verleden. De natie-idee wordt door de machthebber geconstrueerd uit historisch materiaal. De idee bevordert de groepscohesie bij de burgers en rechtvaardigt het politieke handelen. Hobsbawm bedacht hierbij de invloedrijke term 'invented traditions'.¹² Ook de natie is in zijn ogen een dergelijke uitvinding van een traditie, omdat daar het moderne principe aan ten grondslag ligt dat de politieke en de nationale eenheid samen zouden moeten vallen, terwijl ook de suggestie wordt gewekt dat het concept eeuwenoud is.¹³ De natie heeft zo de functie van het scheppen van orde en eenheid bij moderne veranderingen en fungeert bovendien als substituut voor oudere vormen van traditie of identiteit als de kerk of de dynastie. Uit de visie van Hobsbawm volgt dat in de vroegmoderne periode geen natie-idee bestond, omdat natiedenken fundamenteel verschilt van eerdere vormen van groepsidentificatie. Wat het nationalisme in zijn ogen anders maakt is de verbinding van de idee van de natie met een standaardtaal en de moderne territoriale staatsvorm: de 'natie-staat'.¹⁴ Deze beide elementen van het moderne natie-denken zijn nieuw, omdat zij het gevolg zijn van de moderne ontwikkelingen.

De eerste modernistische auteur die beweerde dat de wortels van het nationalisme toch in de vroegmoderne periode liggen, was de Ierse antropoloog Benedict Anderson.¹⁵ Hij beargumenteerde deze stelling door de aandacht te vestigen op de relatie tussen het ontstaan van nationalisme en de ontwikkeling van religieus denken. Een natie definieerde hij als een denkbeeldige politieke gemeenschap, die zowel beperkt is (afgebakend door culturele, linguïstische of etnische grenzen) als soeverein (van geen hoger gezag afhankelijk).¹⁶ De natie ontstond door veranderingen in politiek en religie in de vroegmoderne periode, als de Reformatie. Hij stelt dat hierdoor de traditionele politieke en religieuze gemeenschappen uit elkaar vielen en de machthebbers, zoals de kerk en de dynastie, hun vertrouwde legitimiteit verloren. Als gevolg van deze legitimatiecrisis ontstond in dit machtsvacuüm de idee van de natie als een soevereine politieke gemeenschap. Dit natie-idee werd in de vroegmoderne periode gerechtvaardigd met een beroep op de geschiedenis, dat niet vanuit het perspectief van de kerk of de dynastie werd bekeken, maar vanuit dat van de natie.

---

¹⁰ Hobsbawm formuleerde deze stelling kort en krachtig: 'Nationalism comes before nations. Nations do not make states and nationalists but the other way round.' Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (Cambridge, 1990, 21992) 10

¹¹ Umit Özkırmlı, *Theories of Nationalism* 86 e.v.

¹² Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* 1

¹³ *Ibidem*, 9

¹⁴ *Ibidem*, 10-11

¹⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen, 1983, 21994)

¹⁶ *Ibidem*, 5-6

De denkbeelden van Anderson vormden vanaf de jaren tachtig de inspiratie voor 'ethno-symbolisten' als Anthony Smith, die de belangrijke rol van cultuur in het ontstaan van natiedenken benadrukken.¹⁷ In tegenstelling tot de modernisten beweert hij dat nationale identiteit ouder is dan het moderne nationalisme en ook veelzijdiger is.¹⁸ Smith legt dit uit door te stellen dat er een analogie bestaat tussen nationale identiteit en het zelfbeeld van het individu. De mens heeft verschillende rollen in de maatschappij en vormen van identiteit, die worden bepaald door factoren als familie, territorium, klasse, religie, etniciteit en geslacht. Hetgeen de mensen gemeenschappelijk hebben, maakt van hen een cultuurgemeenschap met een eigen identiteit. Nationalisme ontstaat volgens Smith als een dergelijke gemeenschap politieke trekken krijgt.¹⁹ De natievorming gaat samen met de opbouw van politieke instituties, een rechtssysteem en de afbakening van het territorium, waarbij de geschiedenis van de gemeenschap het richtsnoer vormt.²⁰

Smith beweert dat culturele uitingen, zoals mythen en symbolen, een belangrijke rol spelen bij natievorming.²¹ De natie ontstaat volgens hem uit een 'etnische kern'. Hieronder verstaat hij een dominante groep in de samenleving met een veronderstelde gemeenschappelijke afstamming en cultuur.²² Deze kern vergroot geleidelijk het sociale bereik, territorium en politieke invloed, neemt andere groepen in zich op en wordt een zo natie. De gemeenschappelijke basis van de groeiende kern wordt meer en meer symbolisch, maar deze maakt ook de aldus gevormde natie tot een eenheid.²³ Volgens Smith krijgt de nationale identiteit gestalte doordat oude symbolen, mythes, tradities en herinneringen in een actuele context worden geplaatst en zo een nieuwe betekenis krijgen, die de natie-idee en haar soevereiniteit rechtvaardigt. Het zwakke punt van de theorie van Smith is de toetsbaarheid van zijn natie-definitie in de empirie, omdat deze is gebaseerd op vage uitingen als mythes en symbolen.

Vanwege de onvrede met de toetsbaarheid het ethno-symbolisme ontstond in de jaren negentig de stroming van het constructivisme, waarvan de aanhangers gemeen hebben dat ze de natie niet als een analytische categorie gebruiken, maar als een praktische categorie beschouwen. De historicus en constructivist Tom de Meester betoogde dat de idee 'natie' moet worden losgekoppeld van het concept 'nationale identiteit'. Hij is van mening dat in het onderzoek naar het ontstaan van nationale identiteit de legitimerende functie van culturele uitingen, zoals symbolen, mythes, tradities en herinneringen, centraal moet staan.²⁴

In navolging van Anderson, stelt De Meester dat de natie moet worden beschouwd als: 'een ingebeelde gemeenschap, die niet tot feiten terug te brengen is'.²⁵ Op grond van deze definitie beweert hij dat de aandacht moet worden gericht op de manier

---

¹⁷ Voor deze richting, zie: Liah Greenfeld, *Nationalism. Five Roads to Modernity* (Cambridge, 1992)

¹⁸ Anthony Smith, *National Identity* (Londen, 1991) 72

¹⁹ Anthony Smith, *National Identity* 8

²⁰ Ibidem, 81

²¹ Ibidem, 5 e.v.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, 14

²⁴ Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat" 473-537, Véronique Lambert, "Methodologische beschouwingen bij het onderzoek naar de concepten 'natie', 'nationalisme', en 'nationale identiteit' in de Middeleeuwen", in: *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis* 4 (Hilversum, 2001) 66-68

²⁵ Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat", 482

waarop in de loop van de tijd aan het natie-begrip inhoud is gegeven in de cultuur.²⁶ Hij stelt dat de elite van een gemeenschap mythes construeert, die een legitimerende functie hebben voor de rechtvaardiging van een bepaalde sociale toestand van de gemeenschap. Door deze constructies ontstaat een beeld van de gemeenschap en aan de hand van de verandering van de functie van dit beeld is de ontwikkeling van de nationale identiteit kenbaar.

De Meester en zijn navolger Veronique Lambert hebben een heldere visie op de wijze waarop onderzoek kan worden gedaan naar de ontwikkeling van nationale identiteit en de natie in de vroegmoderne periode.²⁷ Hun methode komt er op neer dat zij op zoek gaan naar de 'verbeelde politieke gemeenschap', zoals deze in de historiografie tot uitdrukking komt. Zij stellen dat moet worden uitgegaan van de vraag hoe inhoud is gegeven aan het natie-concept door de tijd heen. Hierbij moet worden nagegaan hoe dit begrip veranderde en transformeerde.²⁸ Het onderzoek moet zich in hun ogen concentreren op de studie van de oorsprong, evolutie en gebruik van categorieën, concepten en hiërarchieën, waardoor de nationale identiteit werd verbeeld. Ook dient de politiek-theoretische en legitimerende functionaliteit van mythes, bij de constructie en de ontwikkeling van een nationale identiteit worden betrokken. Bovendien benadrukken zij de sturende rol van de elite bij de vorming. Lambert vult hierbij aan dat ook de wijze moet worden bekeken waarop die identiteit evolueert in relatie tot de historische en sociale context.²⁹

Een andere belangrijke bijdrage van Lambert aan de discussie is haar voorstel hoe deze verbeelding van de gemeenschap moet worden onderzocht. Zij suggereert onderzoek te doen naar de historiografische bronnen als kronieken, histories en *gesta*. Lambert stelt dat in het verleden het geschreven woord de status van waarheid kon krijgen. Ook beweert zij dat de vroege geschiedschrijving invloed had op het beeld van de gemeenschap in het verleden. Binnen de historiografie onderscheidt zij drie niveaus: dat wat in opdracht van een machthebber was geschreven, dat wat aan de machthebber was opgedragen en dat wat op individueel initiatief was opgetekend. Tevens wijst zij op het belang van de functionaliteit van ontstaanslegenden en 'lieu de mémoires' bij het ontstaan van nationale identiteit. Met dit laatste bedoelt zij: 'een herinneringsplaats waarnaar teruggegrepen werd om het bestaan van de 'verbeelde politieke gemeenschap' te legitimeren en de collectieve (nationale) identiteit te stimuleren'.³⁰

De constructivistische visie is zeer bruikbaar bij het bestuderen van de vorming van nationale identiteit in de vroegmoderne periode, omdat deze is gebaseerd op de gedachte dat nationale identiteit niet allesoverstijgend is.³¹ Lambert stelt, in navolging van de psycholoog Craig Calhoun, dat het individu in de vroegmoderne periode verschillende identiteiten naast elkaar kon hebben, waarvan de nationale er één was.³² Volgens haar is nationale identiteit geen natuurlijk gegeven, zoals de primordialisten denken, noch uitsluitend gebaseerd op de vrije wil, zoals de modernisten beweren, noch

---

²⁶ Ibidem, 483

²⁷ Veronique Lambert, "Methodologische beschouwingen" 66-85

²⁸ Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat" 535

²⁹ Veronique Lambert, "Methodologische beschouwingen" 74

³⁰ Ibidem, 77

³¹ Ibidem, 73-74

³² Ibidem, 74

afhankelijk van enkele krachtige symbolen, zoals de etno-symbolisten dat zien. Het ontstaan van een nationale identiteit is het gevolg van zeer specifieke politieke omstandigheden, waarbij een nationale mythe wordt geconstrueerd uit bepaalde culturele elementen met een legitimerende functie voor de politieke boodschap van de gemeenschap. Door de schepping van dit gemeenschappelijke verhaal transformeert een culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap. Aan deze voorstelling ligt een politieke theorie ten grondslag, die de politieke aanspraken van de gemeenschap legitimeert op grond van de gemeenschappelijke culturele kenmerken en deze gemeenschap soeverein verklaart binnen de specifieke politieke context.

In dit onderzoek zal de ontwikkeling van een nationale identiteit op het territorium van het Hongaarse koninkrijk gedurende de vroegmoderne periode worden onderzocht langs de lijnen van het constructivistische denken. Het geografische onderzoeksgebied omvat de historische grenzen van het middeleeuwse Hongaarse koninkrijk tot 1526.³³ Een natie zal worden gedefinieerd als een verbeelde politieke gemeenschap die niet tot de feiten terug te brengen is. Vanwege de moderne connotatie zal de 'natie' in dit onderzoek worden aangeduid met de neutraler klinkende term 'Hongaarse politieke gemeenschap'. Het moment van het ontstaan van deze Hongaarse politieke gemeenschap zal worden bepaald door de transitie van de culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap in het Hongaarse rijk te beschrijven.

Vervolgens zal de ontwikkeling van een nationale identiteit worden geschetst door het verband te achterhalen tussen de verandering van het beeld van de gemeenschap en de ontwikkeling van de kroontraditie. Hierbij zal de legitimerende functie van de kroon in de verbeelding van de gemeenschap voor de politieke boodschap worden onderzocht. De ontwikkeling van deze functionaliteit en de collectieve voorstelling zal in het kader worden geplaatst van de politieke en sociale veranderingen in het Hongaarse rijk tussen 1526-1665. Ook zal de vorming van een politieke theorie van de gemeenschap worden belicht, die de aanspraken van de gemeenschap legitimeerde op grond van een kroonbetekenis en zo deze gemeenschap soeverein verklaart binnen een specifieke politieke context.

De volgende vragen zullen in dit onderzoek naar de ontwikkeling van nationale identiteit in de vroegmoderne periode centraal staan:

Hoe werd de politieke gemeenschap van het Hongaarse koninkrijk en haar relatie met de Hongaarse kroon verbeeld, wat was de legitimerende functie van de Hongaarse kroon in deze voorstelling, hoe veranderde dit beeld en deze functie en wat is de verklaring voor deze verandering?

De stelling die in dit onderzoek zal worden verdedigd, is dat als gevolg van de legitimeitscrisis van de vorst Rudolf II van Habsburg (1572-1608) tussen 1600-1608 de kroon een belangrijke legitimerende betekenis voor de politieke gemeenschap kreeg en daardoor ook het beeld van de politieke gemeenschap veranderde, wat in de periode 1608-1613 het ontstaan van een politieke theorie van de kroon tot gevolg had die de politieke aanspraken van de gemeenschap rechtvaardigde.

---

³³ Zie de kaart in: Pál Engel, *The Realm of St Stephen* 374

Daar in dit onderzoek de verandering van de nationale identiteit en de kroonbetekenis centraal staat, zullen zes fases worden onderscheiden, die tevens een verandering van de legitimerende functie van de kroon voor de gemeenschap markeren. De eerste fase is de transformatie van een culturele naar een politieke gemeenschap, die plaatsvond aan het einde van de Middeleeuwen. De tweede fase houdt verband met de ontbinding van het koninkrijk Hongarije na de slag bij Mohács (1526). Hierbij zal op grond van de opvattingen van Ágnes R. Várkonyi de verandering van de legitimerende functie van de kroon en het beeld van de gemeenschap worden uiteengezet. De derde fase valt tijdens de regeringsperiode van Rudolf II in Hongarije (1572-1608) en houdt verband met de legitimiteitscrisis van deze koning en de hieruit voortgekomen opstand van István Bocskay. De vierde fase wordt gekenmerkt door de bezwering van deze crisis, de kroning van Matthias II tot koning van Hongarije (1608-1618) en het politieke compromis tussen vorst en standen. Centraal in de beschrijving van de vijfde fase staat de vorming van een politieke theorie van de kroon en de gemeenschap door Péter Révay tussen 1608 en 1613, die de toestand van 1608 rechtvaardigde. De verandering van deze theorie en het beeld van de gemeenschap is het thema van de zesde en laatste fase, die van 1613 tot 1665 duurde. Na deze periode hebben natuurlijk nog meer veranderingen plaatsgevonden, maar gezien de omvang en de reikwijdte van deze studie zullen deze niet meer behandeld worden.

2.2 De transformatie van de culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap

De eerste fase van de ontwikkeling van een nationale identiteit heeft volgens de Hongaarse socioloog Jenő Szűcs plaatsgevonden in de dertiende eeuw.³⁴ De transformatie van een culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap beschreef Szűcs aan de hand van de betekenisontwikkeling van de term *natio* (volk) in het Hongaarse rijk. Op grond van de *natio*-idee werd een beeld geschapen van de culturele gemeenschap met gezamenlijke belangen, die werden gelegitimeerd door gemeenschappelijke culturele kenmerken afkomstig uit het verleden, aldus Szűcs.³⁵ In de dertiende eeuw werd voor de adel het lidmaatschap van een bepaalde *natio* belangrijker dan een hoge afkomst.³⁶

Szűcs beweert in zijn studie naar de betekenisontwikkeling van *natio* dat de kroniekschrijvers in de elfde en twaalfde eeuw nauwelijks naar het heidense verleden verwezen, als zij schreven over de oorsprong van het Hongaarse *populus* (volk).³⁷ In de historiografische bronnen figureert de gemeenschap volgens hem alleen in relatie tot de daden van de leden van de Árpád-dynastie. Het volk werd hierdoor in kronieken, legendes, oorkondes en decreten aangeduid als *gens regis* of *populus regni* (het volk van de koning of volk van het rijk). De inwoners van het Hongaarse rijk vormden het volk der Hongaren, omdat zij de onderdanen van de koningen van Hongarije waren. In de

---

³⁴ Jenő Szűcs, "Theoretical Elements in Master Simon of Kéza's *Gesta Hungarorum* (1282-1285)", in: László Veszprémy en Frank Schaer (red. en vert.), *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum* (Boedapest, 1999) xli

³⁵ *Ibidem*, liii, xli, lxxxv-ic

³⁶ *Ibidem*, lxx

³⁷ *Ibidem*, lix

dertiende eeuw was het woord voor Hongaar, *Hungarus*, een afgeleide van *Hungaria*: een inwoner van het koninkrijk Hongarije, die in dit rijk geboren is, zo beweert Szűcs.³⁸

Vanaf 1200 veranderde volgens Szűcs deze beperkte betekenis van ‘volk’ door het werk van Meester P., een anonieme klerk van één van de Hongaarse koningen met de naam Béla. Hij besteedde voor het eerst aandacht aan het adellijke volk van Hongarije, de *nobilissima gens Hungariae*, in zijn *Gesta Hungarorum* (‘Daden van de Hongaren’).³⁹ Hij noemde de adel niet meer alleen in relatie tot de vorst. Ook schreef hij over de daden van de adel (*gesta nobilium*) bij de landname en de heidense achtergrond van het volk. Na de totstandkoming van deze *Gesta* kreeg de heidense geschiedenis meer aandacht in het politiek-theoretisch denken van het Hongaarse koninkrijk. Vanaf het begin van de dertiende eeuw maakten opeenvolgende auteurs gebruik van beelden uit het voorchristelijke verleden om bepaalde politieke doelstellingen van zowel de koning als de adel te legitimeren.⁴⁰

De volgende ontwikkeling van de betekenis van *natio* is volgens Szűcs zichtbaar in het werk van Meester Simon van Kéza (Simonis de Kéza, Simon Kézai).⁴¹ Deze hofklerk van koning Ladislaus IV schreef tussen 1282 en 1285 ook een *Gesta Hungarorum*. In deze tekst zet hij de oorsprong van het Hongaarse volk, de relatie tussen de Hunnen en de Hongaren en een politieke theorie van de *natio* uiteen. Hierbij maakte hij volgens Szűcs gebruik van het Romeinse en canonieke recht en liet hij zich inspireren door de Franse en Duitse epische tradities.⁴² Ook is in het werk de kennis en ervaring te merken die hij door zijn studie en reizen in Europa had opgedaan, aldus de Hongaarse socioloog.⁴³

De belangrijkste vernieuwing van Kézai is de positieve betekenis van de term *natio* en de verbinding met het heidense verleden van het volk.⁴⁴ In eerdere Hongaarse en Europese kronieken, legendes en juridische teksten duidde dit begrip ‘afkomst’ aan of werd het gebruikt om vreemde, barbaarse of heidense volkeren op een negatieve manier af te schilderen. Voor het eigen volk was de term *gens* gereserveerd. Kézai was in de ogen van Szűcs de eerste schrijver in Hongarije die de term *natio* voor zijn eigen volk gebruikte en aan deze term bovendien een positieve connotatie gaf, waarmee hij aansloot bij Europese ontwikkelingen.⁴⁵

De auteur probeert in zijn werk aan te tonen dat de Hongaren van de heidense Hunnen afstammen.⁴⁶ Hij beargumenteert deze verwantschap op grond van taalkundige argumenten. De Hunnen zouden Hongaars hebben gesproken omdat de mythische stamvader van de Hongaren een Hun was, wat zou blijken uit zijn naam (‘Hunor’). Deze notie van de Hun-Hongaarse bloedband liet na Kézai een onuitwisbare indruk achter in

---

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, lx

⁴⁰ Ibidem, lxii-lxv

⁴¹ Ibidem, xli-xlii

⁴² Ibidem, xlviii, lxxvii-lxxxiv

⁴³ Ibidem, ic-civ

⁴⁴ Ibidem, lxv

⁴⁵ Ibidem, lxvi-lxvii

⁴⁶ Ibidem, lxxvi

het politieke denken van Hongarije. De vermeende afkomst van de Hunnen werd vervolgens een belangrijk thema in de cultuur.⁴⁷

De plotselinge intrede van Hunnen in de Hongaarse kronieken had een politieke achtergrond, aldus Szűcs.⁴⁸ In het werk van Kézai klinkt de wens van de adel in Hongarije door om haar pas verworven status, vrijheden en bezit veilig te stellen ten opzichte van de macht van de koning. Zoals gezegd, werd deze macht van de koning gelegitimeerd door de politiek-religieuze betekenis van de Hongaarse kroon, als symbool van legitimiteit van de koningsmacht. Kézai probeerde de aanspraken van de adel te ondersteunen, door aan te tonen dat de adellijke rechten ouder waren dan de macht van de koning.⁴⁹ In de ogen van Kézai, dateren het bezit en de vrijheden van de adel uit de tijd vóór de kerstening en de stichting van het koninkrijk. Omdat deze voorrechten ouder zijn dan de koningsmacht, zijn de aanspraken van de adel ten opzichte van de koning legitiem, zo lijkt de auteur te redeneren.

Het belangrijkste argument van Kézai dat de politieke aanspraken moest onderbouwen, was dat de Hongaren afstammen van de Hunnen, zo beweert Szűcs.⁵⁰ Op grond van deze verwantschap zijn de leden van de Hongaarse *natio*, inclusief de koning, de rechtmatige eigenaren van het grondgebied van het koninkrijk Hongarije, omdat het volk van Attila eerder in de geschiedenis dit territorium op legitieme wijze had bezet.⁵¹ Deze verovering was net zo rechtmatig als de stichting van het koninkrijk, zo beweert Kézai, omdat de Hunnen door God een eigen functie in de christelijke geschiedenis was toegedacht.⁵² Hieruit volgt dat de koning niet alleen door zijn afstamming gelijk is aan de overige leden van de *natio*, maar ook dat de adellijke aanspraken ouder zijn dan die van de vorst. Bovendien hebben deze (net als de koningskroning) ook een christelijke rechtvaardiging door de goddelijke taak van de Hunnen.⁵³

De consequentie van deze ontwikkeling van de *natio*-idee in de dertiende eeuw was dat naast de betekenis van de kroon een alternatieve vorm van rechtvaardiging van de macht in het rijk voorhanden kwam.⁵⁴ De politieke betekenis van de verwantschap met de Hunnen kon niet alleen de rechten van de adel legitimeren, maar ook de macht van de koning op het Hongaarse grondgebied. In dezelfde periode dat de opkomende standen de positie van de vorst ondermijnden en het koningshuis in opvolgingscrises verkeerde, werd ook de functie van de kroon als de belangrijkste rechtvaardiging van de koningsmacht aangetast door de 'hervonden traditie' van de politieke macht van de Hunnen. Al in 1290 is volgens Szűcs in een Duitse bron te lezen dat de Hongaarse adel zich beroept op de Hunnen, als rechtvaardiging van hun landbezit in Hongarije.⁵⁵ De *natio*-idee en de Hunnenverwantschap ontwikkelden zich verder in vrijwel iedere

---

⁴⁷ Tamás Hofer, "Construction of the 'folk cultural heritage' in Hungary and rival versions of national identity", in: Tamás Hofer (red.), *Hungarians between "East" and "West"* 34-35, Gyula Németh, "Hunok és Magyarok", in: Gyula Németh (red.), *Attila és Hunjai* (Boedapest, 1940, 21986) 265-271

⁴⁸ Jenő Szűcs, "Theoretical elements in master Simon of Kéza's *Gesta Hungarorum* (1282-1285)" lxi-lxxi

⁴⁹ *Ibidem*, lxxi

⁵⁰ *Ibidem*, lxxii-lxxiii

⁵¹ *Ibidem*, lxxvii-lxxix

⁵² *Ibidem*, xlv-xlvii, liii-liv, lxi, lxxii

⁵³ *Ibidem*, lxxv-lxxvi

⁵⁴ *Ibidem*, lxxxiv

⁵⁵ *Ibidem*, lxxi

kroniek of verhalende bron die na de dertiende eeuw in Hongarije werd geschreven en die in het vorige hoofdstuk werden genoemd.⁵⁶

2.3 István Werbőczy, *natio Hungarica* en de traditie van de kroon

2.3.1 Politieke achtergrond

In het begin van de zestiende eeuw krijgt de kroon voor het eerst een functie in de verbeelding van de politieke gemeenschap van de Hongaren, doordat de idee van de *natio* werd verbonden met de kroontraditie. Alvorens deze ontwikkeling zal worden uiteengezet, zal eerst de politieke achtergrond van deze verandering worden beschreven.

Het Hongaarse koninkrijk in het eerste kwart van de zestiende eeuw verkeerde in een politieke crisis.⁵⁷ Na de dood van Matthias Corvinus in 1490 brak een opvolgingsstrijd uit tussen Maximiliaan van Habsburg, twee broers van de Poolse Jagellionendynastie (Wladislaus en Johannes Albertus) en Johannes Corvinus, de onwettige zoon van Matthias. Elke troonpretendent had zijn eigen aanhang onder de Hongaarse standen. Nadat Johannes Corvinus was uitgeschakeld door de troepen van enkele baronnen, werd op 14 juli 1490 Wladislaus II (Úlászóló) tot koning gekozen. Vanaf het moment van verkiezing was het duidelijk dat zijn machtspositie zwak was. Toen hij op het Hongaarse grondgebied aankwam, moest hij de *capitulationes electorales* ('hoofdpunten van de verkiezing') accepteren, volgens welke bepalingen de nieuwe koning vrijwel geheel afhankelijk werd van de wil van de aristocraten van het koninkrijk.⁵⁸ Bovendien voerde hij nog in het eerste jaar van zijn regering oorlog met zijn rivalen. Door zijn zwakke positie in het land verloor hij de eerdere veroveringen van Matthias in Bohemen en Oostenrijk, slonken zijn inkomsten en wonnen de aristocraten aan macht, doordat zij hun rechten en privileges wisten te vergroten. Hierbij kwam nog dat de koning een weinig krachtige bestuurder was, die de regering van zijn rijk overliet aan zijn kanselier en de koninklijke raad.

De zwakke machtspositie van de koning leidde tot ingrijpende sociale en politieke veranderingen in het rijk.⁵⁹ Het bestuur van het land door een oligarchie van aristocraten leidde tot maatschappelijke excessen, als uitbuiting van de lijfeigenen en verarming van de boeren en de lage adel. In 1514 mondde de ontevredenheid over deze situatie uit in een opstand van boeren en lijfeigenen. De revolte werd neergeslagen door een leger, bestaande uit leden van de lage adel, onder aanvoering van de 'voivode' (gouverneur) van Zevenburgen, János Szapolyai. De laatste was zelf ook van lage adellijke afkomst, maar zijn vader had een bliksemcarrière onder Matthias Corvinus gemaakt en was tot onderkoning benoemd. Szapolyai probeerde vervolgens met steun van de lage adel de heerschappij van de oligarchie te beteugelen tijdens de landdag van 1514. De belangrijkste politieke verandering in hetzelfde jaar, was de overwinning van de adel op de aristocratie, de opstandige boeren en de lijfeigenen tijdens deze landdag. De

---

⁵⁶ Een goed overzicht van deze werken en de invloed op de volkscultuur in Midden-Europa geeft Sándor Eckhardt, "Attila a mondában", in: Gyula Németh (red.), *Attila és a hunjai* 143-217

⁵⁷ Pál Engel, *The realm of St Stephen* 345-347

⁵⁸ Emma Bartoniek, "A koronázási eskü fejlődése 1526-ig", in: *Századok* 5 (Boedapest, 1917) 37

⁵⁹ Marianna D. Birnbaum, *Humanists in a Shattered world. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century* (Columbus, 1986) 13-20

belangrijkste woordvoerder van de adel was István Werbőczy (Verbucius, 1458?-1541), die ook een codificatie van het Hongaarse recht had opgesteld in 1514, waarin het politieke programma van zijn factie was verwerkt. In dit wetboek versterkte de jurist de machtspositie van de adel ten opzichte van de koning en de aristocratie.⁶⁰ Tijdens de landdag van 1514 werd het door de verzamelde standen aangenomen, maar door een interventie van de aristocraten heeft de koning deze tekst nooit formeel in een decreet bekrachtigd.⁶¹

2.3.2 *Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae (1517)*

De belangrijkste stelling van Werbőczy in het wetboek is 'de gelijkheid van de hele adel voor de wet', dat de grond van het recht in het Hongaarse koninkrijk moest vormen. Deze frase had volgens Péter en de historicus Martyn Rady meer het karakter van een politiek programma dan dat het de actuele juridische en politieke werkelijkheid in het rijk weergaf.⁶² Het politieke landschap van Hongarije bevond zich in een toestand van machtsongelijkheid tussen de massa van lage adel enerzijds en de machtige oligarchie van aristocraten anderzijds. De oorzaak was de betere positie van de erfelijke aristocratie, waardoor zij grote stukken grond in familiebezit behield en zij van generatie op generatie de belangrijke posten in het koninkrijk bezette. Zij had hierdoor meer machtsmiddelen dan de lage adel, die weinig of geen land bezat en slechts bij hoge uitzondering een hoog ambt wist te bekleden. Door hun machtspositie hadden de aristocraten bovendien een beslissende invloed op de verkiezing van een koning tijdens de landdag. Ook waren zij in staat de belangrijke politieke besluiten van de koning en de uitkomst van de landsvergaderingen naar hun hand te zetten.

Het politieke programma van Werbőczy beoogde een verandering van de machtsverhouding in het rijk. In het wetboek somt hij de maatregelen op die de macht en de positie van de aristocratie in het rijk moesten ondermijnen en tevens de invloed van de lage adel op de beslissingen van de koning zeker moesten stellen. Als eerste wil hij dat alle edelen deel kunnen nemen aan de landspolitiek.⁶³ Ten tweede moet de hele adelsgemeenschap invloed kunnen uitoefenen op de koningsverkiezing.⁶⁴ Het derde punt is dat de macht van de adel ten opzichte van de koning moet worden erkend.⁶⁵ Vervolgens heeft hij dit programma uitgewerkt in een politieke theorie, die gebaseerd was op zijn doctrine van de gelijkheid van de adel. Hij onderbouwde deze doctrine door het gebruik van het concept *una eademque libertas* (ene en dezelfde vrijheid) van de adel.⁶⁶ Deze idee was al eerder in 1351 tijdens de regeringsperiode van Lodewijk de Grote (1342-1382) geformuleerd, maar niet verwezenlijkt.⁶⁷ De Hongaarse wetsgeleerde zocht daarom naar een argument dat deze doctrine kon ondersteunen en vond deze in de idee van de onzichtbare kroon. De machtsbasis van de koning steunt in zijn ogen op de

---

⁶⁰ Vilmos Fraknói, *Werbőczy István életrajza* (Boedapest, 1899). Zie ook de recent verschenen studies in: Gábor Hamza (red.), *Tanulmányok Werbőczy Istvánról – Studien über István Werbőczy* (Boedapest, 2001)

⁶¹ Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet II* (Boedapest, 1936) 588

⁶² Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* 3, László Péter, "The Holy Crown" 449

⁶³ *Tripartitum*, II, 3

⁶⁴ *Tripartitum*, I, 3

⁶⁵ *Tripartitum*, I, 2

⁶⁶ *Tripartitum*, I, 2

⁶⁷ Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet II* 589

rechtsfictie dat al het land in het rijk toebehoort aan de wettige gekroonde vorst, omdat dit het bezit is van de heilige kroon.

Op grond van deze notie werkte Werbőczy zijn idee van gelijkheid van de adel uit, die gebaseerd was op de notie van het kroonbezit. De jurist stelt dat een persoon alleen in de adelstand kan worden verheven na een donatie van land door de koning.⁶⁸ Dankzij deze schenking geniet de adellijke persoon zijn voorrechten, privileges en vrijheid. Maar omdat al deze adellijke rechten dezelfde oorsprong hebben, namelijk als gift van de koning op grond van diens kroon, beschikt ieder lid van de adel over dezelfde vrijheid. Of de bezitter van de adellijke status nu een hoge geestelijke, magnaat, baron of gewone edele was, in de ogen van Werbőczy is elk lid van de adel aan de ander gelijk.⁶⁹

Deze politieke theorie van de vrijheid en de gelijkheid van alle leden van de adel zou ook kunnen worden uitgelegd als een versterking van de koningsmacht ten koste van de invloed van de adel. Dit was natuurlijk niet de bedoeling van de bedenker. Werbőczy maakt daarom in zijn theorie onderscheid tussen de edelman als persoon en de adel als instituut, analoog aan het eerder beschreven verschil tussen *rex* en *corona* in de Middeleeuwen. Vervolgens stelt hij dat het instituut van de Hongaarse adel ouder is dan het Hongaarse koningschap, door deze te beschrijven als een politieke gemeenschap waarvan het ontstaan dateert uit de heidense periode vóór de kroning van de eerste koning in Hongarije.

Werbőczy onderbouwt deze stelling op grond van Hongaarse culturele kenmerken, die een politieke betekenis krijgen in een fictie. Hij liet zich hierbij inspireren door de eerder beschreven idee van de *natio* van Kézai, waarvan hij, volgens Eckhart en de historicus Elemér Mályusz, kennis van heeft genomen via het werk van János Thuróczy uit 1488.⁷⁰ Werbőczy stelt dat de Hunnen en de Hongaren (Magyaren) dezelfde afstamming hebben. Dit baseerde hij op grond van de oorsprongsmythe van de legendarische stamvaders van de Hongaren, Hunor en Magor.⁷¹ De Hongaren zijn volgens hem net als dit volk uit Scythië afkomstig en hebben Pannonië veroverd.⁷² Ook beweerde Werbőczy, net als Kézai, dat het verschil tussen adel en niet-adel voortkomt uit de al dan niet getoonde bereidheid om de wapens op te nemen en te strijden voor de gemeenschap. Wie in het heidense verleden niet reageerde op de oproep om te vechten, werd tot slaaf gedegradeerd, aldus de jurist.⁷³

Hierna vervolgt de auteur zijn betoog met een oorsprongsmythe van de koningsmacht in Hongarije. Hij beweert dat de Hongaren door de inspiratie van de heilige geest en de inspanningen van de 'heilige koning' (Stephanus) tot het christendom zijn bekeerd.⁷⁴ Daarna verkozen zij 'uit eigen beweging' (*sponte*) deze vorst tot koning en lieten hem kronen.⁷⁵ Gelijktijdig brachten de Hongaren 'de macht om het verschil te maken tussen adel en niet-adel door de donatie van land' en de

---

⁶⁸ *Tripartitum*, I, 3, 6

⁶⁹ *Tripartitum*, I, 2, 1

⁷⁰ Elemér Mályusz, "Az Eckhart-vita", in: *Századok* 64 (Boedapest, 1931) 416, Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 201-203

⁷¹ *Tripartitum*, I, 3, §1 en §5

⁷² *Tripartitum*, I, 3, §1

⁷³ *Tripartitum*, I, 3, §1-§5

⁷⁴ *Tripartitum*, I, 3, §6

⁷⁵ *Tripartitum*, I, 3, §6, *Tripartitum*, II, 3, §1-§2

‘volledige macht’ onder de ‘jurisdictie van de heilige kroon van Hongarije’.⁷⁶ Vanaf dat moment kon alleen de adel de koning verkiezen en had enkel de koning de macht om personen in de adelstand te verheffen.

Deze voorstelling moet niet begrepen worden als een aanspraak op soevereiniteit van de adel ten opzichte van de koning, maar als een poging tot rechtvaardiging van enkele zeer specifieke politieke adellijke rechten.⁷⁷ De ‘oorspronkelijke macht’ van de koning in de theorie van Werbőczy komt overeen met de betekenis van de ‘onzichtbare kroon’. Zijn definitie van deze kroon is ‘de macht om het verschil te maken tussen adel en niet-adel door de donatie van land’ en de ‘volledige macht’. De verwachte toe-eigening van deze macht door de koning tijdens zijn inauguratie komt overeen met de inhoud van de kroontraditie, die Werbőczy kort samenvat door te verwijzen naar de samenwerking tussen de heilige geest en de heilige koning tijdens de kroning en de almacht die de koning hierbij ontving.⁷⁸

De kern van de theorie van Werbőczy is de opvatting over *sponte*, waarmee hij de aanspraken van de adel op zekere politieke rechten wil ondersteunen.⁷⁹ De belangrijkste van deze rechten is de vrije verkiezing van de koning. Doordat de Hongaren uit eigen wil de eerste koning hebben verkozen, hebben zij, in zijn ogen, ook het recht om in vrijheid hun koningen te blijven verkiezen. Een tweede recht dat met deze wil heeft te maken, is de betrokkenheid van de adel bij het vaststellen van de wetten. Omdat de Hongaren zelf de macht onder de jurisdictie van de heilige kroon van het koninkrijk hebben gebracht, hebben zij volgens Werbőczy vanouds het recht om betrokken te worden bij het vaststellen van de wetten van het rijk: ‘zoals in onze tijd gebruikelijk is’.⁸⁰ Deze betrokkenheid is overigens beperkt tot het vaststellen of deze wetten de vrijheden van de adel niet schaden.⁸¹ Kortom: Werbőczy stelt nergens dat de adel en de koning de macht delen in de kroon.

Werbőczy vernieuwt op zijn beurt de fictie van Kézai, door de introductie van een legitimerende functie van de kroon voor de *natio*. Kézai schreef zijn tekst voor een koning van de Árpád-dynastie, die geen behoefte had aan een object dat zijn machtsaanspraken zou ondersteunen, omdat de bloedband met de heilige vorst de wettigheid van zijn macht voldoende onderstreepte. De kroon komt daarom niet voor in zijn kroniek. Doordat Werbőczy de kroonbetekenis in de *natio*-fictie verwerkte, veranderde ook de legitimerende functie van de kroon. De kroonbetekenis ondersteunde nu ook, zij het in beperkte mate, de politieke aanspraken van de adel. Totdat het wetboek in 1517 het licht zag, ondersteunde de kroontraditie de koningsmacht. Op grond van deze traditie kon de koning beweren dat de Hongaarse adel was ingesteld door Stephanus, die de macht tot het verheffen in de adelstand via de kroon had doorgegeven aan zijn legitieme troonopvolgers. Werbőczy ondermijnde deze traditie door op grond van de *natio*-fictie te beweren, dat de Hongaarse adel al een politieke

---

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Szűcs merkte al op in zijn studie van Kézai: ‘In contemporary European theories the populus is never “sovereign” in the modern sense, it merely provides, in the wake of the ruler’s assumption of its original power, a kind of limited “historical” source for the present’. Jenő Szűcs, “Theoretical elements in master Simon of Kéza’s *Gesta Hungarorum* (1282-1285)” cxiv-cxv

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ *Tripartitum*, Part. II, Tit 3, § 2

⁸⁰ *Prout et temporibus nostris fieri consuevit. Tripartitum*, II, 3, § 2

⁸¹ *Tripartitum*, Part. II, Tit. 3, § 3

gemeenschap met zekere vrijheden was, nog voordat het koninkrijk gesticht werd. De koningsmacht van de eerste heilige koning komt in zijn ogen voort uit de macht van de heidense *natio*, omdat de politieke gemeenschap deze macht vrijwillig had overgedragen aan de jurisdictie van de heilige kroon. Met andere woorden, Werbőczy legitimeert met zijn fictie de koningsverkiezing door de adel, hetgeen door de kroon gesymboliseerd wordt.

2.3.3 Werbőczy en de ontwikkeling van een nationale identiteit

Deze verandering van de legitimerende functie van de kroon door Werbőczy stimuleerde de ontwikkeling van een nationale identiteit van de Hongaren in het begin van de zestiende eeuw. Door de introductie van de Hun-Hongaarse mythe had Kézai de culturele gemeenschap al voorgesteld als een politieke gemeenschap met zekere rechten ten opzichte van de koning. Werbőczy voegde de traditie van de kroon aan dit verhaal toe, waardoor bepaalde elementen uit de fictie van Kézai een nieuwe politieke betekenis krijgen. Deze elementen ondersteunden het recht op de vrije verkiezing van de koning door de adel en betrokkenheid bij de wetgeving. De invloed van de denkbeelden van de Hongaarse jurist was al kenbaar tijdens de landdag van 1524, toen de lagere adel haar leiders wilde kiezen 'op de wijze van Attila de Grote'.⁸² De innovatie van Werbőczy markeert het einde van de eerste fase van de ontwikkeling van een nationale identiteit in Hongarije.

2.4 De notie van *natio* in de zestiende eeuw

2.4.1 De slag bij Mohács in 1526

Na het verschijnen van het wetboek van Werbőczy was de belangrijkste stimulans voor de ontwikkeling van de *natio*-idee de veldslag bij het plaatsje Mohács in 1526. Dit treffen tussen het Ottomaanse en het Hongaarse rijk markeert tevens het einde van het middeleeuwse koninkrijk Hongarije. Ook vormt het één van de belangrijkste 'lieux de mémoire' van Hongarije, waar nog altijd aan gerefereerd wordt.

Deze ondergang van het rijk was het dieptepunt van de politieke crisis, die al vanaf de dood van Matthias Corvinus in 1490 woedde. Hongarije werd geteisterd door politieke, sociale en economische problemen. De koning Wladislaus II (Ulászló, 1490-1516) en zijn opvolgers hadden geen gezag en de elite hield zich bezig met onderlinge conflicten. Zij leken zich niet bewust van het dreigende gevaar vanuit het zuiden. Na de val van Belgrado in 1521 lag het laagland van Hongarije tot Boeda open voor de vijand.⁸³ In 1525 probeerde de echtgenote van koning Lodewijk II, Maria van Hongarije, nog orde op zaken te stellen, maar het was al te laat. Op 29 augustus 1526 vond de beslissende slag plaats tussen de Hongaarse troepen van koning Lodewijk II (Lajos, 1516-1526) en de Ottomaanse legers van Suleyman de Prachtliovende (1520-1566). In de twee uur durende strijd liet de koning het leven, samen met twee

---

⁸² Geciteerd in Pál Engel, Gyula Kristó en András Kubinyi, *Magyarország története* (Boedapest, 1998) 383

⁸³ Pál Engel, *The Realm of St Stephen 367-371*

aartsbisschoppen, vijf bisschoppen, twintig baronnen en 15.000 manschappen.⁸⁴ Suleyman trok op tot Boeda, dat hij innam en plunderde.

Het belangrijkste kenmerk van de politieke gemeenschap van het rijk na 1526 was de politieke verdeeldheid.⁸⁵ Binnen de gemeenschap ontstond een conflict over de vraag hoe de politieke crisis moest worden opgelost. Een meerderheid koos één van de machtigste grootgrondbezitters, János Szapolyai, tot koning, waarna hij op 11 november 1526 werd gekroond. Op 17 december 1526 koos een kleinere factie de Habsburger Ferdinand (1527-1563), die op 3 november 1527 werd gekroond.⁸⁶ Vervolgens leverden de troonpretendenten slag, waarbij Szapolyai het onderspit moest delven. Suleyman gebruikte vervolgens de interne verdeeldheid van het rijk door Szapolyai de status van vazal aan te bieden. De politieke onenigheid leidde ook tot territoriale verdeeldheid, doordat het rijk in drieën werd gesplitst. Het westelijke deel kwam onder Habsburgs bewind, het oosten met Zevenburgen werd een vazalstaat onder de Ottomanen, en het middendeel kwam onder rechtstreeks Ottomaans bestuur. (zie afbeelding 2a.)

2.4.2 De kroon als symbool van eenheid van de verdeelde gemeenschap

De tweede fase van de verandering van de functie van de kroon vond plaats na de slag bij Mohács. De ‘grande dame’ van de Hongaarse geschiedschrijving, Ágnes R. Várkonyi, heeft op goede gronden beargumenteerd in een aantal studies dat na de ontbinding van het koninkrijk de Hongaarse kroon het symbool werd van de denkbeeldige eenheid van het rijk en de politieke gemeenschap, die ook in drieën was gedeeld.⁸⁷ De kroon kreeg een nieuwe legitimerende functie, omdat deze niet alleen het gezamenlijke politieke streven van de verdeelde politieke gemeenschap naar het herstel van het rijk symboliseerde, maar ook dit streven rechtvaardigde tegenover de gekroonde machthebber. Bovendien kreeg de kroon, door de drie rivaliserende heersers in het rijk, een nieuwe legitimerende functie voor de Hongaarse koningsmacht. Wie gekroond was met de Hongaarse kroon en deze tevens in zijn bezit had, kon zichzelf presenteren als de rechtmatige koning van het hele koninkrijk, in zowel Hongarije als daarbuiten.

De kroon ontwikkelde zich, volgens Várkonyi, als symbool van politieke eenheid van het rijk gedurende een reeks van gebeurtenissen. Als eerste werden zowel János Szapolyai als koning Ferdinand in 1526 en 1527 gekroond met de Hongaarse kroon. Hierna wist de sultan na het beleg van Boeda in 1529 de kroon en de overige

---

⁸⁴ Paul Lendvai, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat* (Ann Major vert.) (Londen, 2003) 91

⁸⁵ Ágnes Várkonyi, “Vienna, Buda, Constantinople”, in: *The New Hungarian Quarterly* XXV (Boedapest, 1984) 3, Ferenc Szakály, “The early Ottoman Period, including Royal Hungary, 1526-1606”, in: Péter Sugar (red.) *A History of Hungary* (Londen en New York, 1990) 85, Géza Pálffy, “The Impact of the Ottoman Rule on Hungary”, in: *Hungarian Studies Review* XXVIII (Boedapest, 2001) 109-111

⁸⁶ Over deze ‘dubbele kroning’ en een beschrijving, zie: Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 109-117

⁸⁷ Ágnes R. Várkonyi, *Három évszázad Magyarország történetében 1526-1790* I (Boedapest, 1999) 81, ibidem, “... Jó Budavár magas tornyán...” A magyar államiság szimbólumairól Mohács után”, in: *Hagyomány és történelem* (separatum) (Eger, 2000) 77-100, ibidem, “A korona és a Budai vár”, in: *Tanulmányok a Budapest múltjából* (Boedapest, 2001) (separatum) 37-47, ibidem, “A magyar államiság Mohács után”, in: Jenő Gergely en Lajos Izsák (red.), *A magyar államiság ezer éve* (Boedapest, 2001) 121-139, ibidem, “Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában”, in: *A hadtörténeti múzeum értesítője* (Acta Musei Militaris in Hungaria) 4 (Boedapest, 2002) 59-69

kroonjuwelen in handen te krijgen, die hij in hetzelfde jaar tijdens een ceremonie aan koning János Szapolyai overhandigde, waarbij hij hem tevens Boeda, Hongarije en zelfs het koningschap aanbood.⁸⁸ Dit gebaar was volgens Várkonyi een door de sultan bedachte aanpassing van het traditionele christelijke kroningsritueel, met het doel de machtsverhouding in het rijk naar zijn hand te zetten. In zijn briefwisseling met christelijke heersers betitelde Suleyman zichzelf uitdagend als de ‘verdeler van de kronen aan de monarchen in de wereld’.⁸⁹ In 1530 stuurde Ferdinand een ambassadeur naar Suleyman met het verzoek om hem te erkennen als koning van Hongarije.⁹⁰ Na de weigering van de sultan sloten Ferdinand, János en Karel V in 1538 een overeenkomst te Várad, volgens welke János de kroon aan Ferdinand zou overdragen en Karel V steun zou verlenen in de strijd tegen de Turken.⁹¹ Met deze overeenkomst zou het rijk in naam weer worden verenigd. Om dit te voorkomen, bezette Suleyman in 1541 definitief de stad Boeda en dreef zo een wig tussen het westelijke en oostelijke deel van het rijk.⁹²

De politieke hereniging van het rijk werd vervolgens in 1551 gesymboliseerd door een overdracht van de Hongaarse kroon. Op 21 juli 1551 gaf de weduwe van János, Isabelle, de kroonjuwelen aan een afgevaardigde van Ferdinand in de Sint-Michaëlskerk te Torda (Zevenburgen) en droeg daarbij een oratie voor.⁹³ Hierin uitte Isabelle de hoop dat deze overdracht ‘tot het geluk van het hele land’ zou zijn. Ook sprak zij de profetisch gebleken woorden, dat de Hongaren nooit meer een ‘eigen koning’ met de kroon zouden kronen.⁹⁴ De politieke eenheid van het rijk werd vervolgens in de overeenkomst van Speyer (1570) vastgelegd. De opvolger van János, János Zsigmond Szapolyai, zag af van de koninklijke titel. Hij werd gekozen tot prins, waardoor er een prinsdom ontstond binnen het koninkrijk, het *Principatus Transylvaniae* (in het Nederlands: prinsdom Zevenburgen). Formeel behoorde dit prinsdom tot het Hongaarse koninkrijk en erkende het het gezag van de Habsburgse vorst, maar in feite was het een vazalstaat van het Ottomaanse rijk.⁹⁵

De nieuwe (en verwarrende) politieke situatie in het symbolisch herenigde koninkrijk werd vervolgens in diverse ceremonies en werken uitgebeeld. Op kaarten en in boeken is een Hongaarse kroon op een wapenschild van het Hongaarse koninkrijk te herkennen.⁹⁶ (zie afbeelding 1c.) Ook tijdens de kroningsceremonie van Maximiliaan (1563-1572), de opvolger van Ferdinand, in 1563 met de Hongaarse kroon werd de

---

⁸⁸ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 118-120

⁸⁹ Geoffrey Parker, “The political World of Charles V”, in: Hugo Soly (red.), *Charles V 1500-1558 and his Time* (Antwerpen, 1999) 155

⁹⁰ *Ibidem*, 161

⁹¹ Ágnes R. Várkonyi, “..... Jó Budavár magas tornyán...” 80-81

⁹² László Makkai, “The Crown and the Diets of Hungary and Transylvania in the Sixteenth Century”, in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* (Londen, 1991) 81

⁹³ Zie de beschrijving van Miklós Istvánffy. Péter Benits (red.), *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája II* (Boedapest, 2003) 146-147

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Ágnes R. Várkonyi, “..... Jó Budavár magas tornyán...” 82

⁹⁶ Zie een overzicht in: Ágnes R. Várkonyi, “Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában” 60-70. De kaart dateert uit 1552-1556. Het wapenschild met kroon staat afgebeeld in: Endre Tóth en Károly Szelényi, *A magyar szent korona* 16, afbeelding 19

nieuwe politieke toestand verbeeld.⁹⁷ De kroon trad zo op de voorgrond als symbool van het verenigde koninkrijk.

2.5 De ontwikkeling van de politieke gemeenschap na 1526

2.5.1 De samenstelling van het *regnum* als politieke gemeenschap

De politiek georganiseerde gemeenschappen in het koninkrijk Hongarije werden met de Latijnse term *regnum* aangeduid. Formeel was het koninkrijk verdeeld in drie afzonderlijke *regna*: Hongarije, Kroatië-Slavonië en Zevenburgen. Hierbinnen vonden afzonderlijke landsvergaderingen plaats, zodat er van drie politieke gemeenschappen met een eigen jurisdictie kan worden gesproken.⁹⁸ Deze drie *regna* vormden één *regnum* (in het Hongaars: 'ország') tijdens de landsvergaderingen, die voor, tijdens en na de kroningsceremonie plaatsvonden. Aan het hoofd van het *regnum* stond de koning. De machtsverhouding tussen koning en de standen binnen het *regnum* kan, volgens Péter, met de term 'structural dualism' worden omschreven.⁹⁹ Het belangrijkste kenmerk van dit systeem was dat *regnum* en *rex* naast elkaar bestonden, met elk eigen wederzijds aanvullende rechten en macht.¹⁰⁰ Politieke conflicten werden idealiter beslecht door middel van onderhandelingen tussen koning en *regnum* tijdens de landsvergaderingen.

Het Hongaarse *regnum*, in de zin van de politieke gemeenschap van het Hongaarse koninkrijk, bestond uit de personen die werden uitgenodigd voor de landsvergaderingen en afkomstig waren uit de *status et ordines* (standen) van het rijk. Tot deze groep behoorden de prelaten, de baronnen, de voltallige (lage) adel en de vertegenwoordigers van de vrije koningssteden.¹⁰¹ In de praktijk waren het grootste deel van de prelaten en de hoge adel, een aantal afgevaardigden van de comitaten en een aantal burgers namens de steden aanwezig tijdens de vergaderingen. Deze burgerafgevaardigden konden ook van adel zijn. De afgevaardigden van de adel werden gekozen tijdens vergadering in de comitaten. Hierdoor was het *regnum* van het rijk samengesteld uit meerdere afzonderlijke politieke gemeenschappen, waarbinnen de politiek van het rijk werd bediscussieerd en de politieke boodschap werd geformuleerd.¹⁰² Vanwege dit systeem van vertegenwoordiging behoorde de grootste groep die aanwezig was bij de landsvergaderingen tot de hoge en lage adel. De ontwikkelde aristocraten en prelaten hadden echter de meeste politieke invloed.

---

⁹⁷ Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II* (New York en Londen, 1978), 5-15, 26-27. Zie ook de beschrijving van János Liszty, "II. Miksa beiktatásának rövid leírása", in: Tamás Katona (red.), *A korona kilenc évszázada 176-191*

⁹⁸ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 447

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, zie ook: Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary 158-161*, Kálmán Benda, "Az országgyűlések az újkori magyar fejlődésben", in: Kálmán Benda en Katalin Péter, *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben* (Boedapest, 1987) 4-5

¹⁰¹ Zie bijvoorbeeld de opsomming in: "Matthiae II. decr. a. 1608 post. cor.(I) 2, art. 1", in: CJH 24

¹⁰² Erik Fügedi, *The Elefánthy 63-68*, Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary 169-173*

2.5.2 De werking van het *regnum* als politieke gemeenschap

Na 1526 vond volgens de Hongaarse historicus Géza Pálffy een belangrijke verandering plaats in de werking van de politieke gemeenschap.¹⁰³ De functies en activiteiten van het koninklijk hof in Boeda werden verdeeld over drie hofstructuren in Wenen, Hongarije en Zevenburgen. De belangrijkste posten verhuisden naar het hof van Ferdinand van Habsburg in Wenen. Bepaalde kleinere posities bleven in Hongarije en speelden alleen een rol tijdens de kroningen. Hierdoor kwam een einde aan de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van het Hongaarse hof.

Pálffy beweert in zijn studies naar de verandering van het Hongaarse hofinstituut, dat hierdoor ook de kloof tussen hof en politieke gemeenschap werd verdiept.¹⁰⁴ De belangrijkste politieke beslissingen werden genomen aan het Habsburgse hof in Wenen (en een korte periode in Praag). De vorst woonde bovendien niet meer in het rijk en de belangrijkste instituties waren naar Wenen verplaatst. Hierdoor kon de gemeenschap alleen gedurende de landsvergaderingen in Hongarije in direct contact treden met de koning. Buiten deze vergaderingen probeerde de gemeenschap door middel van afgevaardigden invloed uit te oefenen op het beleid van de vorst. Als gevolg van deze veranderingen nam de invloed van de hele gemeenschap op de politiek van het Hongaarse rijk af.¹⁰⁵

Een tweede ontwikkeling was, naar de mening van Pálffy, de integratie van de Hongaarse aristocratie in de Habsburgse hofstructuur.¹⁰⁶ Dit proces vond plaats vanaf 1527 en kwam overeen met vergelijkbare ontwikkelingen aan het Boheemse hof.¹⁰⁷ Door het toekennen van titels, hoffuncties en het betrekken bij de besluitvorming over het hele Habsburgse rijk werd de hoge adel enerzijds gebonden aan de Habsburgse vorst, maar anderzijds losgemaakt van de politieke gemeenschap in het Hongaarse rijk. Hierdoor ontstond bovendien een kloof tussen de hoge adel en de rest van de gemeenschap in Hongarije. Ook gaf deze ontwikkeling aan de adel nieuwe mogelijkheden tot beïnvloeding van de vorst. Bij gebrek aan een 'eigen' hof kregen bovendien de Hongaarse landdagen een belangrijkere betekenis voor het formuleren en het uitdragen van de politieke wensen van de gemeenschap. Een ander gevolg van deze ontwikkelingen was, dat de strategie van het overbrengen van de politieke boodschap aan de vorst na 1526 veranderde, zoals in latere hoofdstukken zal worden uiteengezet.

2.5.3 *Regnum* en *natio* na 1526

In de literatuur over de ontwikkeling van nationale identiteit in Hongarije wordt zeer sterk de nadruk gelegd op het etnische karakter van deze fictie van Werbőczy over de

---

¹⁰³ Géza Pálffy, "Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit (eine Skizze)", in: Václav Bůžek en Pavel Král (red.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)* (České Budějovice, 2003) 133-152, Géza Pálffy, "A magyar nemesség I. Ferdinand bécsi udvarában", in: *Történelmi Szemle* (Boedapest, 2003) 45-59

¹⁰⁴ Géza Pálffy, "Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit (Eine Skizze)" 135-140

¹⁰⁵ Pálffy wijst ook op het relatief kleine aandeel van Hongaarse edelen op het totaal van Habsburgse hovelingen (drie à vier procent) ten opzichte van het vroegere aandeel in het hof te Boeda (30 à 40 procent). Géza Pálffy, "A magyar nemesség I. Ferdinand bécsi udvarában" 59

¹⁰⁶ Ibidem, 45-59, Géza Pálffy, "Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit" 140-145

¹⁰⁷ Volker Press, "The Imperial Court of the Habsburgs", in: Robert G. Asch en Adolf M. Birke (red.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age* (Londen, 1991) 302-303

natio Hungarica en dat van het Hongaarse *regnum*.¹⁰⁸ Op grond van twee voorbeelden kan worden gesteld dat de etnische afkomst een veel minder belangrijke rol speelde in de politiek. Zo was de herkomst van de politiek actieve leden in de praktijk veel diverser dan op grond van het Werbőczy's (ideaal-)beeld van de gemeenschap verwacht zou kunnen worden. Het *regnum* van Zevenburgen bestond bijvoorbeeld uit drie van elkaar verschillende *nationes*: de Hongaren, de Saksen en de Széklers. De laatste *natio* was een aparte etnische groep van Hongaarse grensverdedigers, die collectief van adel waren.

Een ander voorbeeld is een ceremonie die plaatsvond tijdens de landsvergaderingen van het *regnum*, waarbij leden van buiten het volk (*extra natio*) feestelijk werden toegelaten tot de Hongaarse politieke gemeenschap, nadat zij een eed hadden afgelegd. Zo werden prins Karel van Liechtenstein en een andere aristocraat *in Hungaros recipiuntur* (opgenomen in de Hongaren) in 1608.¹⁰⁹ Vanwege hun *fidelitas* (trouw) en *servitus* (dienstbaarheid) werden zij opgenomen in de *status et ordines* (standen) van Hongarije. Na de afgelegde eed volgt de formule: 'dat zij maar goede burgers van het vaderland mogen zijn'.¹¹⁰ Uit deze ceremonie en de eed blijkt dat de idee van de Hongaarse politieke gemeenschap, een notie van het vaderland en het concept van de politiek actieve burger nauw met elkaar samenhangen. De etnische afkomst van de leden van de politieke gemeenschap was bovendien minder belangrijk dan de fictie van Werbőczy doet vermoeden.

---

¹⁰⁸ Zie onder meer: Katalin Péter, *Papok és nemesek* (Boedapest, 1995), Jenő Szűcs, *Nation und Geschichte* 100,

¹⁰⁹ "Matthiae II. decr. a. 1608 post. cor.(I) 2, art. 27", in: CJH 38-40

¹¹⁰ 'Sperantes ipsos; juxta praestitum ab iis juramentum, bonos cives patriae futuros.' Ibidem, § 2, 40